

Mar, amor e exilio

e

la, que non se ten por escritora, sentiu a necesidade de contar o que vivira, quizais os tres tempos máis importantes da súa existencia. E principiou relatando a infancia decapitada prematuramente, nas súas propias palabras, pola guerra. Unha nenez acugulada de lembranzas, co mar presente no seu contorno, no seu avó mariñeiro; o mar que traía barcos de guerra e de pasaxeiros, dos que baixaban homes de uniforme e de estrañas indumentarias; o mar que arrolaba os baños de sol do verán, os paseos coa súa amiga Ánxela: que ficaba como pano de fondo e como escusa para exhibir os traxes de baño e as novas modas dos veraneantes e que presenciou a chegada dunha nova moral coutadora e hipócrita. O mar que lle deu abeiro ó seu pai, que foi o camiño que a levou ós seus tres exilios: o primeiro a Francia e os dous seguintes a Bos Aires. Quizais por iso ela dixo nalgún momento da súa vida que o mar, "tan pracenteiro no verán e tan desacougado pero fermoso no inverno", fora a súa primeira perda importante.

Falaba, sen dúbida, da perda da súa propia infancia, tan chea de lembranzas e de momentos felices, de loitas contra as teclas do piano e de horas vagarosas entre as sombras dun salón onde moneaban butacas tapizadas de veludo. Un tempo que estivo marcado polas xuntanzas na súa casa, pola discusión, pola acti-

vidade política do seu pai, alcalde de Vilagarcía de Arousa e deputado a Cortes en 1936 por Izquierda Republicana. Lembra a proclamación da II República, os mitins na vila, a campaña electoral, a loita política, o malestar e a desconfianza, o arrefío das amizades, os cambios nos costumes e o Alzamento militar.

Coa guerra chegou un tempo novo. A infancia volveuse espectadora de terrores, de berros nas rúas, de himnos fascistas, de lume na noite, de xente a bourear nas portas, de mortos nos foxos, de horas diante da radio, de espera... Nunca lle marcharía da cabeza tanto medo porque o viviu paso a paso, dende dentro da súa familia, dende a ventá da casa da Rotonda e dende o agocho na casa da avoa. E tamén lle cumpría contar todo iso, para fixar a memoria e para que todo o mundo soubese de tanta atrocidade, mesmo os seus propios fillos.

E o mar sería o camiño de saída. Ela tiña 14 anos. Dende Vigo, nun cargueiro inglés e con pasaportes falsos, fuxiu coa súa familia seis meses despois de marchar o seu pai, ata Marsella. Dende Marsella a París e, de París, a Bordeos, a Orléans, a Guet-hary. Tres anos de exilio en Francia que marcan o comezo dun terceiro tempo: o tempo do amor e da vida con Ramón de Valenzuela. El, o escritor, na súa obra *Era tempo de apandar*, dicía falando dela: "Estivemos un anaco falando e gustoume. Acompañei-na a mercar unhas cousas e gustoume máis. Despois acompañoume ela deica a Gare Saint Jean para comprobar a hora do tren e naquel paseo gustoume moito máis... Este amor aínda me dura con tanta forza como naquel intre".

Dúas veces. Vironse dúas veces e abondoulles para saber que sería para sempre. Era daquela o ano 1939, comezaba a II Guerra Mundial e ela marchou coa súa familia para Bos Aires, no Massilia, nunha desagradable travesía que duraría 18 días e onde coincidiu con Arturo Cuadrado e Amparo Alvar. Ramón quedaba en Francia, ás ordes do coronel Quesada, xusto cando estaba a piques de embarcar para México. Detivérono despois e estivo preso en Biarritz antes de ser entregado ós españois e entrar no cárcere de San Sebastián e, por fin, no de Ávila. Condenárono a morte e máis tarde a vinte anos e un día... Estivo incomunicado o tempo suficiente como para facer amizade coas cascudas, poñerlles nomes, escribir poemas na porta da cela e borralos coa sola do zapato, estrañala a ela sabéndoa a salvo.

Cando embarcou para Bos Aires ela tiña 16 anos. Ó pouco de chegar enfermou gravemente do pulmón. Botaba o tempo escoitando música, camiñando ata unha praciña situada a trescentos metros da casa na que vivía coa súa familia, levaba un li-

bro e lía. Repouso. Deitábase durante dúas horas sen falar, sen ler, sen poder facer cousa ningunha... Era duro, pero aínda nova ela aturaba o que lle botasen. Tiña moitas ganas de vivir. O espacio físico que habitaba estaba limitado pola súa doenza e, malia recibir visitas de bos amigos, como o actor Alberto Closas, vivía pendente de Ramón, das súas cartas, que comezou a recibir ó pouco tempo de lle levantaren a incomunicación no cárcere de Ávila. Afortalaron a súa relación coa correspondencia e ela aínda garda un caderno no que anotaba o día en que recibía carta de Ramón e o día en que ela lle escribía a el: cartas que ían e cartas que viñan. Os dous estaban presos: el no cárcere e ela na súa enfermidade. Pouco a pouco foi ampliando o seu territorio, ía ó cine, mesmo fixo un curso de encadernación artesanal, os paseos eran cada vez máis longos. El saíu do cárcere, pero era unha liberdade vixiada que non lle permitía ir moi lonxe da súa residencia, escribiulle a Mariví pedíndolle que volvea a Galicia. E ela aceptou.

De novo o mar, desta vez camiño de reencontro. Nunca antes se separara da súa familia, e menos da súa nai, sempre valorosa, sempre conciliadora, a quen os fracasos lle abrían novas esperanzas. A súa nai díxolle: "o único que che pido é que ti vaías, pero se chegas alí e non é o que ti pensas, que é capaz que non o sexa, pois vés no seguinte barco e aquí non pasou nada, non vaías pensar que estás obrigada a confirmar iso como algo definitivo". Ela, sen embargo, non tiña ningunha dúbida sobre o seu futuro con Ramón, co que se atopou o día de Nadal de 1944 na estación de Redondela. Casaron o 22 de febreiro do ano seguinte en Vilagarcía e instaláronse en Noalla, onde Ramón se puxera a traballar nunha explotación de axila que era do pai de Mariví. E entón comezou o auténtico exilio: "vivín case cinco anos naquela Galicia orfa de liberdade, de xustiza, de cultura. Chea, por outra banda, de represión, de fame, de anguria, de medo. Sentínme auténticamente exiliada por vez primeira". Exiliada no propio país, que quizais sexa o exilio máis doloroso, pero con Ramón á beira. Para ela Galicia non tiña sentido sen el. Nesta terra de difíciles reencontros, de vivencias desencontradas, de amizades esmorecidas, acepta a imposibilidade de recuperar os grandes afectos de antes da guerra. Por riba, as barreiras sociais, os meniños a pedir polas portas, o luxo ostentoso dos novos ricos, o desleixo xeral ante o estraño, o abandono das escolas, a represión, a perda das ilusións da infancia. Coutada a liberdade de movementos de Ramón, e contida necesariamente a rabia dos dous, o matrimonio non aguantou moito tempo e procurou un novo exilio. Desta vez xuntos e, de novo, co mar como camiño. Na despedida, coa ría acariñada polo sol, díxéronlles: "Que poidades volver!".

Volverían cando todos recuperasen a esperanza. Pero, namentres, transcorreron anos de estadía en Bos Aires, acurtando a distancia que os separaba da terra coa actividade política e cultural, coa súa vinculación á Federación de Sociedades Galegas e ós exiliados galegos—Blanco Amor, Laxeiro, estarían moi preto deles— e coa participación en representacións teatrais. Ramón de Valenzuela escribe, dá conferencias; Mariví Villaverde, lonxe xa aquela doenza que case a impedira na súa primeira estadía en Bos Aires, encárgase da economía familiar, ademais de colaborar no xornal *Galicia* e desenvolver a súa actividade como actriz ó lado do seu home e do seu fillo máis vello. E, por fin, é tempo de regreso, que ela mesma nos conta nun epílogo que corenta anos despois engade a estas memorias. Tempo pois de regreso e tamén de devolvérles ós protagonistas os seus nomes verdadeiros: ó home, ós familiares, ós amigos e ás amigas. Recuperan a identidade que perderan alá por 1962, na primeira edición desta obra, escrita en Bos Aires aínda en tempos de medos e silencios.

anxosuma

